

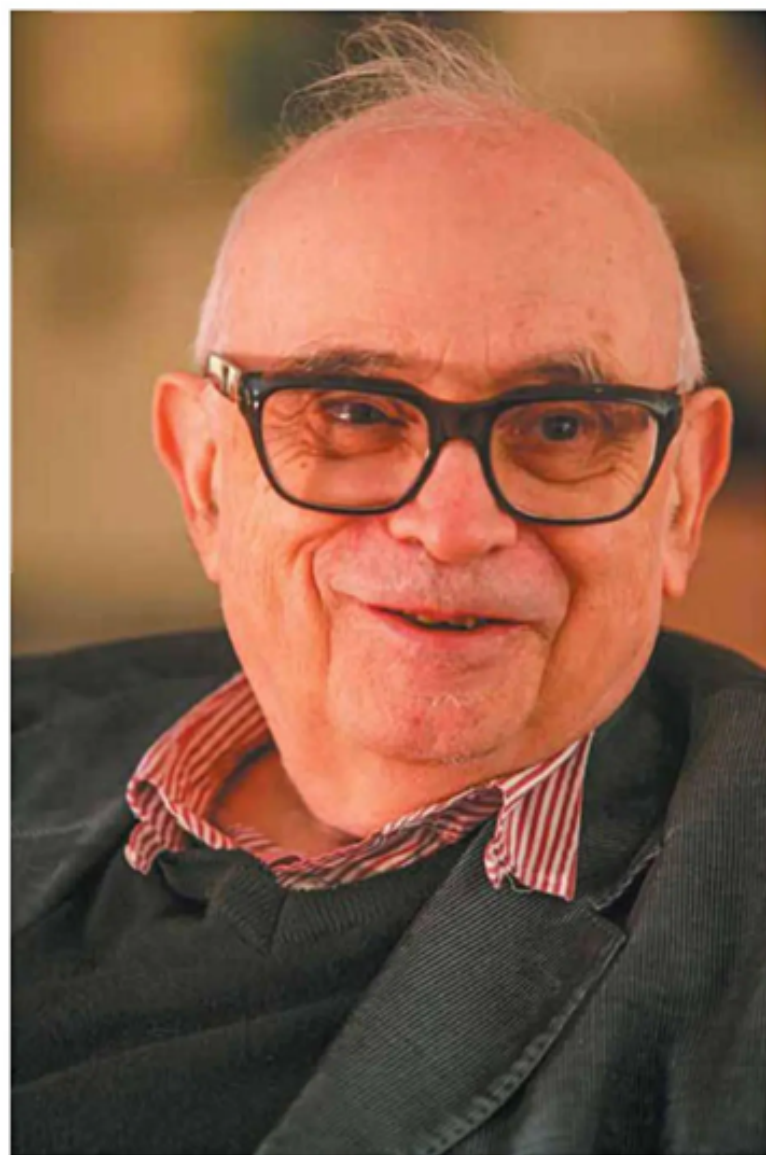
צופה לבית ישראל

▲ את ספרו האחרון, "יום המחר", פרסם פרופ' יחזקאל דרור לפני כשנתיים, בהיותו בן 95 (!). זה היה חודשים ספורים בלבד לאחר פרוץ מלחמת חרבות ברזל, ודרור ביטא את זעמו על מחיר 7 באוקטובר במילים המופיעות בראש הספר: "מסה זו מוקדשת לזכר הנופלים ולקלון האשמים". גם בגוף הטקסט הוא כתב בחריפות: "משהו בסיסי מקולקל בממשל הישראלי... שאפשר הפתעה מוחלטת בפעם השנייה... מדובר בליקויי חשיבה עמוקים וחוסר הבנה של הדינמיקה ההיסטורית שבה ישראל לכודה... ללא תמורה מרחיקת לכת ושיקום מדיני-ביטחוני רדיקלי, עתיד המדינה בסכנה".

זה היה סיכום פסימי למדי, ואולי מוטב לומר צוואה רוחנית, של אדם שהקדיש את מיטב חייו הארוכים לחשיבה מקיפה על עתיד המדינה והעם היהודי, ולניסיונות לייצק לראשיתו במישור הניהולי והאסטרטגי. מאז ראשית שנות השבעים, ובמשך יותר מחמישה עשורים, עמד דרור בקשר קרוב עם מרבית ראשי הממשלה ושרי הביטחון, והשתתף באינספור פורומים וועדות ממשלתיות. הוא נחשב לאסטרטג בעל שם עולמי, שטבע מונחים חרישים ופרץ דריים לא שגרתיות, ולא רק ברמה המקומית. במהלך השנים זכה דרור באינספור אותות והוקרה בארץ ובעולם, ובראשם פרס ישראל למנהל ציבורי בשנת 2005. אבל כשנפטר לפני כשלושה חודשים, שבע ימים והיש גים ואכול חרדות לאומיות, לא זכתה דמו תו כמעט לשום תשומת לב ציבורית. איש מראשי המדינה לא ספד לו (נשיא המדינה

הוא לחש על אוזנם של ראשי ממשלות, ונחשב לאסטרטג בעל שם עולמי. חתן פרס ישראל פרופ' יחזקאל דרור, שהלך לעולמו לאחרונה בגיל 97, הקדיש את מיטב שנותיו ומשאביו לחשיבה מקיפה על עתיד העם היהודי ומדינתו

/ יאיר שלג /

אליטיסט בנשמתו. דרור ב־2008 צילום: יוסי זמיר, פלאש 90

יצחק הרצוג "תיקן" זאת רק באירוע זיכרון שנערך לדרור שבועות ספורים לאחר מותו, וגם בעיתונים לא פורסמו כתבות המתאימות לסדר הגודל של מפעלו. יחזקאל דרור נולד ב־1928 בווינה בירת אוסטריה, בשם ארתור פרידמן; בהיותו בן עשר נמלט ארצה עם בני משפחתו, מאימת הנאצים שסיפחו את המדינה. שתי העובדות הללו חשובות להבנת דמותו ומהלך חייו. דרור היה יקרה בכל רמ"ח איבריו – דייקן, פרגט, טובעני. ידיו משה בן־עטר, שדרור שימש כיועצו הבכיר בזמן כהונתו בראשות המועצה הציונית, מספר: "אם קבעת איתו פגישה לשבע וחצי, היית צריך להגיע כבר בשבע. הוא נהג תמיד להגיע לפני הזמן, ומאוד לא אהב איחורים". העי תונאי אבינועם בריוסף, שהקים עם דרור את המכון למדיניות העם היהודי, אומר ש"הוא לא נתן לאף מחקר לצאת לפרסום לפני שהיה בטוח שכל העובדות נבדקו היטב, כל התזות נחקרו ואומתו, והכל הוגש ברמה הגבוהה ביותר. כנשיא המכון, הוא נתן למכון תו תקן מעולה של בקרת איכות המחקרים".

חוויות הבריחה מאוסטריה כילד גרמה לדרור שלא להסתפק במחקר ולא להישאר במגדל השן של האקדמיה. עתיד המדינה והעם היהודי הטרידו אותו מאוד, והוא ביקש – וגם הצליח – להיות לא רק חוקר משפיע אלא גם שותף מוביל, ואף מייסד, של מכוני מחקר אסטרטגיים. הוא גם השי קיע מאוד ביצירת קרבה – שלו אישית ושל המכונים שבהם עבד – לאחניהם של מקבלי ההחלטות. "אין ספק שהיה כאן גם צד של אגו אישי", מסכים בן־עטר, "אבל מעבר לכך הוא באמת חרד לגורל המדינה והעם היהודי, וביקש להשפיע במיוחד בתחומים האלה". לאחר עליית המשפחה לארץ היא התיישבה בחיפה, ודרור למד בבית הספר הריאלי. את שירותו הצבאי עשה עוד בת קופת מלחמת העצמאות, שבה שימש כקצין לתכנון כוח אדם במטכ"ל. לאחר סיום השירות למד באוניברסיטה העברית מש פטים ומדעי החברה; דווקא לא התחומים שיקנו לו את תהילתו. ידיו, פרופ' עוזי ארד, אומר על כך: "הסקרנות של יחזקאל הייתה חסרת גבולות. הוא קרא מורד ובלע אינסוף ספרים ומאמרים, כמעט בכל תחום"

ידע, כולל מדעים מדויקים. ההיקף והאינ-טגרטיביות הם חלק מיסודות הגאונות והמקוריות שלו".

כמו באמריקה

כוכבו של דרור דרך במהרה, ברמה המחקרית והציבורית גם יחד. כבר בזמן לימודיו באוניברסיטה עבד כמזכיר התאחדות הסטודנטים הארצית, ובגיל 28 סיים לימודי דוקטורט באוניברסיטת הרווארד, בתחום התכנון והמשפט הציבורי. כעבור זמן קצר החל ללמד במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית, ומכיוון שאחד ממוקרי עיסוקו באותן שנים היה מצב השיירות הציבורי, הוא זכה כבר בגיל 30 להיות חבר בוועדה ציבורית ראשונה: הוועדה לקביעת החובות וכללי ההתנהגות של עיר ברי השירות הציבורי, בראשות שופט בית המשפט העליון צבי ברנזון. כאשר דו"ח הוועדה פורסם, התקשורת ייחסה לדרור את עיקר ההשפעה על המסקנות.

ב-1968, והוא בן 40, הוזמן דרור לשנת שבתון במכון ראנד בארה"ב, אחד ממכוני המחקר הוותיקים והנחשבים בעולם. העבודה שהוא שקד עליה שם הקנתה לו את ראשית מעמדו העולמי. הוא לקח את מודל ה"לווייתן" של ההוגה תומאס הובס מהמאה ה-17 – חיבור המבקש להעניק לריבון המדינה לגיטימציה שתאפשר לו לגבור על העימותים השונים בחברה – וביקש לבחון אותו ברמה גלובלית. למעשה, דרור עיצב במחקרו מודל גלובלי של "לווייתן", ממשלת-על ער למית, שתפעל בסביבה הגלובלית שהתחילה להתפתח אז, באותה צורה שבה פועלת המדינה ברמה הלאומית. זו הייתה דוגמה נהדרת ליכולתו של דרור לחשוב באופן אנליטי ולהגיע גם למסקנות בלתי מקובלות.

אותה שנה במכון ראנד, זוכרים חבריו, שינתה את חייו. "הוא למד להכיר את ערצמתם של מכוני המחקר בארה"ב ואת נגדי שותם למקבלי ההחלטות", מתאר ארד. "זה בדיוק המודל שהוא חלם עליו גם בארץ". כשחזר לארץ הקים דרור מכון מחקר ראי שון בשם "תבל", שלא החזיק מעמד זמן רב. דרור היה אינטלקטואל בעל שם עולמי, אבל גיוס כספים לא היה הצד החזק שלו. במקביל הוא החל לייעץ באופן אישי לראשי המדינה. באמצע שנות השבעים היה זה שר הביטחון שמעון פרס, מלכתחילה בעל עניין גדול באינטלקטואלים, שהפך אותו ליועץ. באוניברסיטה, אומר ארד, לא אהבו את זה: "שם האמינו במורל מגדל השן, והיציאה לחל"ת לצורך ייעוץ לפוליטיקאים לא הייתה פופולרית. ניסו להקשות עליו, אבל הוא הצליח להיגבר על זה. אחר כך, כמעט לא היה ראש ממשלה או שר ביטחון שלא התייעץ איתו, לפחות מדי פעם. הוא שותף בהרבה סודות מדינה, וקפדנותו הייקית בלטה גם ברמת הדיסקרטיות שלו".

כצינו מובהק, סוגיות הביטחון הלאומי היו בראש מעייניו של דרור, ובתוכן כמובן סוגיית הגרעין. גם כאן לא היסס לחשוב כמסטרטג ריאלי-פוליטי ולא כמטיף בשער לשלום עולמי, כדרכם של רבים ממדעני המדינה. הוא ראה בגרעין הישראלי הכרח בל יגונה למדינה קטנה ומאוימת, ואף הטיפ כל הזמן לפיתוח יכולת "מכה שנייה"

מכת תגובה להטלת פצצה גרעינית על ישראל, מתוך אמונה ש"עצם קיומה של יכולת מכה שנייה עשוי לחסוך מאיתנו את המכה הראשונה".

היגיון בשיגעון

הנכונות שלו לחשוב מחוץ לקופסה ולא להסס לשחוט את הפרות הקדושות של התקינות הפוליטית, באו לידי ביטוי בתחום נוסף שבו טבע דרור חותם עולמי ייחודי. הכוונה לעיסוקו במה שכינה "מדעי נות מטורפות" – כאלה שאינן פועלות לפי שיקולים רציונליים של יחסי עלות מול תועלת, המקובלים ביחסים בין מדינות. זו כמובן סוגיה אקטואלית מאוד ביחס לאיראן, אבל לא רק. דרור טען שה"טירוף" של אותן מדינות מקנה להן יתרון ברור, מכיוון שהן בלתי צפויות לחיזוי, וממילא גורמים אחרים יסכימו להיכנע לדרישו תיהן ביתר קלות. כשם שראה בתופעה הזו סכנה לישראל, הוא ראה ערך בכך שגם ישראל עצמה תאמץ מדי פעם התנהגות "מטורפת", כדי להשיג את היתרונות הגלומים בכך; לא תמיד, כמובן, אלא בהתאם לרמת הסיכון לעומת הרווח הקיימים בהתנהלות כזו בכל מקרה ספציפי.

באותו אופן, דרור חרג מהמקובל בקרב מדעני המדינה בישראל כשהמליץ על מעבר למשטר נשיאותי נוסח ארה"ב או צרפת. שוב הייתה זו חרדתו לכיבוש חזון הלאומי: הוא חשש שהתלות בסייעות קואליציוניות מסרבלת את קבלת ההחלטות ובכך מסכנת את הביטחון הלאומי, ולכן העדיף משטר שבו ראש הרשות המבצעת מקבל באופן אישי מנעד רחב של סמכויות, למרות החששות המקובלים שהידיבר יביא לשלתלטנות יתר ולפגיעה ברמור קרטיה. מעבר לכך, צריך גם לומר שדרור היה אליטיסט בנשמתו, לא האמין לחלוטין ב"חוכמת ההמונים", ותלה את תקוותיו במערך של אנשי שלטון, נבחרים ופקידים גם יחד, שיהיו משכילים ומיומנים.

הרבה בטרבות הכלל גרמה גם לכך שהוא לא התקשה לשנות עמדות בהתאם לנסיבות המשתנות. כך, למשל, כשם שהיה נץ ללא פשרות ביחס למדיניות הביטחון של ישראל, הוא תמך בווייתור על רוב שטחי יו"ש בגלל החשש הדמוגרפי וסכנת "המדינה הדו-לאומית".

אחרי מלחמת לבנון השנייה, היה דרור בין חברי ועדת וינוגרד שחקרה את המלחמה. לאחר פרסום הדו"ח צוטטה בשמו אמירה שהשתמע ממנה כי לוועדה היו גם שיקולים פוליטיים בהחלטה על רמת האחריות שתייחס לראש הממשלה דאז אהוד אולמרט: "אם אנחנו חושבים שראש ממשלה יקדם את תהליך השלום, זה שיקול מכובד מאוד. תהליך שלום, אם יצליח, יציל כל כך הרבה חיים שיש בזה משקל רב". במאמר שפרסם דרור הוא טען כי דבריו עוותו וכי הוא דיבר על שיקולים שעל הבוחר להביא בחשבון ולא על ועדת וינוגרד; רד; העיתונאי שראיין אותו אישר את הדברים. לעומת זאת, לקראת בחירות 2020 הודה דרור שהוא מתכוון לבחור בנתניהו, כיוון שהוא נראה לו המועמד המנוסה והמוצלח ביותר מבין המועמדים.

בראשית שנות השמונים קיבל <<

לרחל". כשרחל חלתה במחלה שממנה נפטר ב-2020, יחזקאל ליווה אותה במסירות ובטיפול מתמיד.

גם יחסיו עם הילדים היו, כפי שנהוג לומר, "מורכבים". כשטלפנתי לצעיר מביניהם, איתיאל (באופן מפתיע אולי, למרות היותו אתאיסט מובהק, שלושת בניו נקראו: עשהאל, עתניאל ואיתיאל), ושאלתי איך היה דרור כאבא, הוא השיב: "מיוחד. לא אבא ככל האבות". כששאלתי למה הכי וונה, קיבלתי דוגמה: "פעם הוא לקח אותנו בבוקר לבית הספר ואמר לנו שבצהריים, כשיבוא לאסוף אותנו, תהיה לנו הפתעה. שלושתנו חיכינו במתח. כשהוא אסף אותנו בצעריים הוא לקח אותנו לקבל חיסון. היינו מאוכזבים כמובן, והוא התפלא: 'זו לא הייתה הפתעה בשבילכם?'... אבא היה משחק איתנו כילדים, אבל אף פעם לא כדרוגל, אלא משחקים כמו שחמט ומשח קי חשיבה אחרים. בגיל שש-שבע הוא כבר אימן אותנו ב'תורת המשחקים' (ענף של המתמטיקה; י"ש)".

שלושת הבנים הם אינטלקטואלים בפני עצמם: הבכור, עשהאל, היה מרען התחום המחשבים וכיום הוא פנסיונר החי בסן-פרנסיסקו ועוסק בצילום. הצעיר, איתיאל, הוא מרצה למדעי הקוגניציה בלונדון, ורק האמצעי, עתניאל, נשאר בירושלים, כדי רצה להיסטוריה של הרפואה ושל המדע באוניברסיטה העברית.

לאחר שרוב ספריו ראו אור בהוצאות קטנות ונישיות, את ארבעת ספריו האחרונים, ובהם גם האוטוביוגרפיה שלו, פרסם דרור בהוצאת ידיעות ספרים. זה היה בייטוי נוסף לרצונו להשפיע לא רק על מקי בלי ההחלטות אלא גם על דעת הקהל. את ספרו האחרון, כאמור, כתב כבר לאחר טבח 7 באוקטובר, והוא ביטא בו דאגה חמורה לעתידה של ישראל ולעצם קיומה.

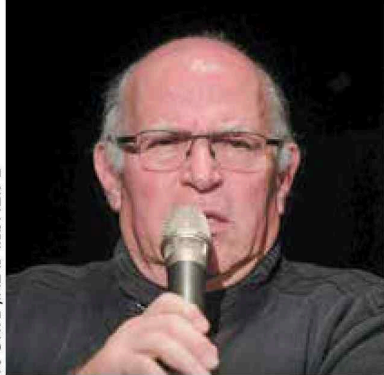
האחים בלפור והרצל חקק ראינו אותו בעקבות הספר לכתב העת "האומה", ריאיון שהתפרסם בגיליון מאי 2024 של כתב העת. היה זה הריאיון האחרון שהעניק דרור, וגם בו חזר על חששותיו וחזרותיו. חשיבתו העצמאית באה לידי ביטוי בעמדות שלרוב אינן צועדות יחד בשיח הישראלי. מצד אחד הוא ביקר את התמשכות השליטה בפלסטינים: "אנחנו לא ערים לכך שלא נוכל להיות [לאורך זמן] 7 מיליון יהודים השולטים במיליון פלסטינים. בהיסטוריה של קולוניות רואים תמיד, שבמוקדם או במאוחר יש מוקד קטלני". מצד שני הוא תקף בחריפות גם את הפגנות המחאה כנגד המהפכה המשפטית: "היוונים הבינו שהסכנה הגדולה ביותר היא אנדרלמוסיה, מריבות פנימיות. שנה שלמה היו הפגנות על דבר פעוט כמו 'עילת הס' בירות'. מעבר לאנדרלמוסיה שיצרו כאן, גם הציעו לחיילי צה"ל שלא להתגייס. זו בגידה והתמרדות".

זמן קצר לאחר הריאיון, ועוד בטרם פרסומו, התמוטט דרור. במשך כשנה וחצי הוא שכב מוגבל, עד שביום הראשון של השנה האזרחית, 1 בינואר 2026, הלך לעולמו. את גופו תרם דרור למדע, ובשל כך לא התקיימו לו הלוויה ושבעה. הצעד הזה לא הפתיע את מכיריו. "אבא היה אתאיסט גמור, ומצד שני האמין מאוד בחשיבות המדע", אומר בנו. ●

צילום: המועצה הצייונית בישראל

דרור בחגיגת יום הולדת 80 שאורגנה לו במועצה הצייונית; לידו נראה משה בן-עטר

צילום: תומר טויבר, פלאש 90

פרופ' עוזי ארד:
"הסקרנות של יחזקאל הייתה ללא גבולות. הוא קרא מהר ובלע אינסוף ספרים ומאמרים, כמעט בכל תחום ידע, כולל מדעים מדויקים. ההיקף והאינטגרטיביות הם חלק מיסודות הגאונות והמקוריות שלו"

פרופ' איתיאל דרור באדיבות המוצלם

וביבי דווקא מאוד גילה בהן עניין. אבל כרבות השנים, כנראה שביטחוני העצמי עלה הרבה יותר. באחת ההורמוניות האחרונות שחיברתי ביניהם שאלתי אחר כך את ביבי איך היה. הוא הגיב בחוסר סבלנות, והתרשתי מתי שלדעתו דרור כבר לא ממש בעניינים ולא מבין את ההתפתחויות החדשות. אבל זה היה ממש לא נכון. כמעט עד ימיו האחרונים, דרור היה בקי לא רק בהתפתחויות בתחומים השונים שעניינו אותו, אלא גם בהתפתחויות הטכנולוגיות. הוא היה מעורב בכל הגאדג'טים וכלי העזר שמאפשרים לחוקר לעשות את עבודתו. הוא אפילו ויתר די בקלות על הספרייה העצומה שיצר בביתו במשך השנים, ואמר שאת הכול הוא יכול למצוא היום באמצעות המחשב".

רצה להשפיע

האישיות המורכבת של דרור, כגאון תובעני וקשה, באה לידי ביטוי מובהק במישור המשפחתי. אשתו, רחל אלבוים-דרור, הייתה גם היא פרופסורית נערצת בתחומה: חקר החינוך בישראל. היא אומנם לא זכתה כמותו בפרס ישראל אבל זכתה בפרס א.מ.ת, שנחשב גם הוא יוקרתי מאוד, ומבחינת ערכו הכספי גבוה בהרבה. היחסים ביניהם היו מורכבים למדי: דרור היה רגיל, הן מבחינת אישיותו והן מבחינת הדרור שגרל בו, להשקיע את כל זמנו במחקר וביקש עם הבכירים שעליהם ניסה להשפיע, וכמעט לא טיפל במשפחה. הדבר תסכל מאוד את אשתו, שכאמור פיתחה קריירה מכובדת משל עצמה. ב-1975, כאשר הוזכר שמו של דרור כיועץ לענייני מעמד האשה במשרד ראש הממשלה, הכעס הזה אף קיבל ביטוי פומבי. במכתב ששיגרה למערכת עיתון הארץ טענה אלבוים-דרור שבעלה הוא האחרון שמגיע לו מינוי כזה, מפני שהוא האחרון שבאמת מתעניין בשוויון של נשים. כאשר זכה דרור בפרס ישראל, בשנת 2005, אשתו לא באה לכבדו בטקס. אגב, חברו בן-עטר, שהוזמן לטקס ונכח שם, מספר שגם דרור עצמו נעלם מיד אחרי הטקס ולא נשאר לקבלת הפנים החגיגית: "טקסים וסמוליטוק אף פעם לא עניינו אותו. הרי תמיד יש משהו חשוב יותר לעשות בזמן הזה". ולמרות זאת, לא רק שבני הזוג לא נפרדו, אלא שכנראה אף שררה ביניהם אהבה רבה. ברייוסף מספר שפעם נסע עם דרור לארה"ב, "והוא כל הזמן חיפש מתנה שתהיה מספיק שווה וראויה